

9. téma

A magánhangzók fonológai rendszere

Magánhangzós oppozíciók a magyarban (Bolla: 207–9, 330–3)

	Fonetikai felhasználása:
1. Vokalikus–konzonantikus	<i>tiszta vokális–szemivokális–konzonáns</i>
2. A hangképző levegő áram iránya	<i>exspirációs–inspirációs</i>
3. Az artikulációs tevékenység erőssége	<i>fesztes (fortisz)–media–laza (lenisz)</i>
4. Az artikulációs folyamat változékonysága	<i>monoftongus–diftongus–triftongus</i>
5. A hangszalagrés milyensége	<i>zöngés–félzöngés–zöngétlen</i>
6. A képzés időtartama	<i>redukált, ultrarövid–rövid–félhosszú–hosszú</i>

7. A lágýiny helyzete	<i>orális–nazooralis (nazalizált)–nazális</i>
8. A nyelv vízszintes mozgása	<i>palatális–mediális–veláris</i>
9. A nyelv függőleges irányú mozgása	<i>felső–középső–alsó–legalsó</i>
10. Az állkapocs nyitódási foka	<i>zárt–félíg zárt–félíg nyitott–nyitott</i>
11. Az ajkak artikulációja	<i>illabiális (lapos réssel képzett)–labiális (kerek ajakréssel képzett)–előre csücsörített</i>
12. Diftongusjegyek	
— A változás iránya szerint	<i>nyitódó–záródó–palatális–veláris irányú</i>
— A fonáció dinamikája	<i>gyengülő–lebegő–erősödő</i>
— A labializáció milyensége	<i>tiszta illabiális–labializálódó–delabializálódó–labiális</i>

Disztinktív oppozíciók a magyar magánhangzórendszerben

Fonetikai felhasználása:	Fonológiai felhasználása:
1. tiszta vokális–szemivokális–konzonáns	+ vokális–konzonáns
2. exspirációs–inspirációs	–
3. feszes–laza–media	–
4. monoftongus–díftongus–tríftongus	–
5. zöngés–félzöngés–zöngétlen	–
6. redukált–rövid–félhosszú–hosszú	+ rövid–hosszú

7. orális–nazooralis (nazalizált)–nazális	–
8. palatális–mediális–veláris	+ palatális–veláris
9. felső–középső–alsó–legalsó	+ felső–középső–alsó
10. zárt–félíg zárt–félíg nyitott–nyitott	–
11. illabiális (lapos réssel képzett)–labiális (kerek ajakréssel képzett)–előre csücsörített	+ illabiális–labiális
12. Díftongusjegyek	–

Minimális párok

Disztinktív jegy:	
6. A képzés időtartama (rövid–hosszú)	<i>irat – írat, tüzet – tűzet, öt – ót, fel – fél, zug – zúg, foka – főka, rak – rák</i>
8. A nyelv vízszintes mozgása (palatális–veláris)	<i>süt – sut, szűr – szúr, irat – urat, zsír – zsúr, sör – sor, bőr – bór, bér – bór, terel – torol, fel – fal</i>
9. A nyelv függőleges irányú mozgása szerint (felső–középső–alsó)	<i>alkut – alkot – alkat, hulló – holló – halló, kurd – kord – kard</i>
11. Az ajkak artikulációja (illabiális–labiális)	<i>fízet – fűzet, tíz – tűz, keret – köret, bér – bór</i>

A magyar sztenderd magánhangzó fonémáinak **fonetikai** rendszere

	Veláris		Palatális	
	Illab.	Lab.	Lab.	Illab.
Felső	—	<i>u — ú</i>	<i>ü — ű</i>	<i>i — í</i>
Középső	—	<i>o — ó</i>	<i>ö — ő</i>	— <i>é</i>
Alsó	—	<i>a —</i>	—	<i>e —</i>
Legalsó	— <i>á</i>	—	—	—

A magyar sztenderd magánhangzó fonémáinak **fonológiai** rendszere

	Veláris		Palatális	
	Illab.	Lab.	Lab.	Illab.
Felső	—	<i>u — ú</i>	<i>ü — ű</i>	<i>i — í</i>
Középső	—	<i>o — ó</i>	<i>ö — ő</i>	— <i>é</i>
Alsó	—	<i>a —</i>	—	<i>e —</i>
Legalsó	— <i>á</i>	—	—	—

A magyar sztenderd magánhangzóinak fonológiai rendszere

	Veláris		Palatális	
	(Illab.)	(Lab.)	Lab.	Illab.
Felső	<i>u — ú</i>	Felső	<i>ü — ű</i>	<i>i — í</i>
Középső	<i>o — ó</i>	(Középső)	<i>ö — ő</i>	<i>e — é</i>
Alsó	<i>a — á</i>	(Alsó)		

A magyar *ë-zó* sztenderd magánhangzóinak fonológiai rendszere

	Veláris			Palatális	
	(Illab.)	(Lab.)		Lab.	Illab.
Felső	<i>u — ú</i>		Felső	<i>ü — ű</i>	<i>i — í</i>
Középső	<i>o — ó</i>		Középső	<i>ö — ő</i>	<i>ë — é</i>
Alsó	<i>a — á</i>		Alsó		<i>e —</i>

mëntek 'ők mentek vhová'

mëntëk 'ti mentek vhová'

mentëk 'én mentek vkit'

mentek 'ők mentek (= mentesek) vmitől'

[*gäsztënye*] 'gesztenye' /gesztënye/

[*kämënce*] 'kemence' /kemënce/

A magyar sztenderd magánhangzóinak fonológiai rendszere

	Veláris			Palatális	
	(Illab.)	(Lab.)		Lab.	Illab.
Felső	<i>u — ú</i>		Felső	<i>ü — ű</i>	<i>i — í</i>
Középső	<i>o — ó</i>		(Középső)	<i>ö — ő</i>	<i>e — é</i>
Alsó	<i>a — á</i>		(Alsó)		

A magyar sztenderd magánhangzó fonémáinak **fonológiai** rendszere

	Veláris		Palatális	
	Illab.	Lab.	Lab.	Illab.
Felső	—	<i>u — ú</i>	<i>ü — ű</i>	<i>i — í</i>
Középső	—	<i>o — ó</i>	<i>ö — ő</i>	<i>— é</i>
Alsó	—	<i>a —</i>	—	<i>e —</i>
Legalsó	<i>— á</i>	—	—	—

A magyar sztenderd magánhangzóinak fonológiai rendszere Siptár Péter szerint

	Veláris		Palatális	
	Illab.	Lab.	Lab.	Illab.
Felső		<i>u — ú</i>	<i>ü — ű</i>	<i>i — í</i>
Nem felső	<i>a — á</i>	<i>o — ó</i>	<i>ö — ő</i>	<i>e — é</i>

A rövid és hosszú magyar monoftongusok fonetikai rendszere

Orális magánhangzók				
	Veláris		Palatális	
	Illab.	Lab.	Lab.	Illab.
Felső	<i>í — í</i>	<i>u — ú</i>	<i>ü — ű</i>	<i>i — í</i>
Középső	<i>ë — é</i>	<i>o — ó</i>	<i>ö — ő</i>	<i>ë — é</i>
Alsó	<i>e — ē</i>	<i>a — ā</i>	<i>æ — ā</i>	<i>e — ē</i>
Legalsó	<i>à — á</i>	—	—	<i>ä — ä</i>

(Magyar egyezményes hangjelöléssel)

A magyar e-ző sztenderd magánhangzók fonológiai rendszere

	Veláris		Palatális	
	Illab.	Lab.	Lab.	Illab.
Felső		<i>u — ú</i>	<i>ü — ű</i>	<i>i — í</i>
Középső		<i>o — ó</i>	<i>ö — ő</i>	<i>e — é</i>
Alsó		<i>a — á</i>		

Az egyik mezősi nyelvjárás magánhangzó rendszere

	Veláris		Palatális	
	Illab.	Lab.	Lab.	Illab.
Felső	—	<i>u</i>	<i>ü</i>	<i>i</i>
Középső	—	<i>o</i>	<i>ö</i>	—
Alsó	—	<i>a</i>	—	<i>e</i>

Medvesalji palóc magánhangzórendszer

	Veláris		Palatális	
	Illab.	Lab.	Lab.	Illab.
Felső		<i>u — ú</i>	<i>ü — ű</i>	<i>i — í</i>
Középső		<i>o — ó</i>	<i>ö — ő</i>	<i>ë — é</i>
Alsó		<i>á — ā</i>		<i>e — ē</i>

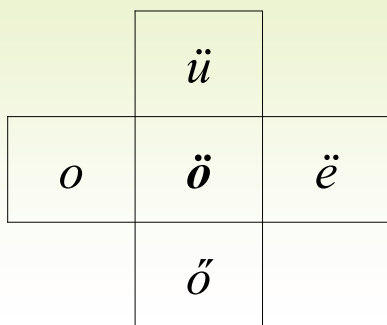
fēl 'fél (főnév)' : *fél* 'fél (ige)'
ēg 'ég (főnév)' : *ég* 'ég (ige)'

A debreceni nyelvjárás magánhangzórendszere

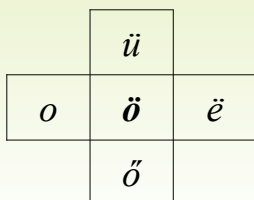
FONÉMÁK (fonológiai rendszer)				
	Veláris		Palatális	
	Illab.	Lab.	Lab.	Illab.
Felső		<i>u — ú</i>	<i>ü — ű</i>	<i>i — í</i>
Középső		<i>o — ó</i>	<i>ö — ő</i>	<i>e — é</i>
Alsó		<i>a — á</i>		

TÍPIKUS REALIZÁCIÓK (fonetikai rendszer)				
	Veláris		Palatális	
	Illab.	Lab.	Lab.	Illab.
Felső		<i>u (ù, ú) — ú</i>	<i>ü (ÿ, ű) — ű</i>	<i>i (î, í) — í</i>
Középső		<i>o (ò, ó) — óu/aó</i>	<i>ö (õ, ő) — őü/eő</i>	<i>— éi/eé</i>
Alsó		<i>a (à, ā) —</i>		<i>e (è, ē) —</i>
Legalsó	<i>— á</i>			

Az ö rokonsági csoportja

Az ö változásai

- ö* > *ü*: zártabbá válás
- ü* > *ö*: nyíltabbá válás
- ő* > *o*: velarizáció
- o* > *ö*: palatalizáció
- ö* > *ë*: delabializáció
- ë* > *ö*: labializáció
- ő* > *õ*: nyúlás
- õ* > *ö*: rövidülés

Magánhangzó-váltakozások

<i>u — ú</i>	<i>ü — ű</i>	<i>i — í</i>
<i>o — ó</i>	<i>ö — ő</i>	<i>ë — é</i>
<i>a — á</i>		<i>e —</i>

a — e: -ban, -ben

o — ë — ö: -hoz, -höz (-hez), -höz

ú — ü: (haj)-ú, (szem)-ű

a — á: fa : fát

ë (e) — ö: fel : föl
